

Visszakövetelt emlékezet

Krausz Tamás és Morva Judit (szerk.):

1919 Tanácsköztársaság 2019

Budapest, Le Monde diplomatique – magyar kiadás, 2019

Miközben a Kádár-korszak hivatalos ideológiája kanonizálta a „dicsőséges 133 napot”, a jelen rendszer hatalmi elitje mindent megtesz annak érdekében, hogy saját legitimációs céljainak megfelelően, lehetőleg minél véresebb és erőszakosabb képet fessen általában a forradalmakról, különösen pedig a Magyarországi Tanácsköztársaságról, amelyet a Horthy-korszakban is megtettek a XX. századi nemzeti tragédia, a trianoni békeszerződés értelmében bekövetkező területvesztés legfőbb okozójának. Azon a legkevésbé sem csodálkozunk, hogy a forradalmakat az ellenforradalmi rezsimek az értelmetlen agresszióval, az elszabadult terrorral és az erőszak tobzódásával azonosítják – ez a tendencia az angol-amerikai irodalomban is megmutatkozott az októberi forradalom és Lenin alakjának a totalitárius és a rendszerváltást követően ismét felemelkedő neototalitárius irányzatok ábrázolásában.* Az azonban figyelemreméltó, hogy Magyarországon a politikai baloldal is meglehetősen „félénkséggel” állt hozzá a Tanácsköztársaság centenáriumaéhoz, olyannyira, hogy az *Eszmélet* által szervezett nemzetközi konferencia és a konferencia alkalmából bemutatott kötet szinte sehol nem kapott figyelmet abban a meglehetősen szerény médiában, amelyet ez a baloldal még a magáénak mondhat.

Ez annál is inkább sajnálatos, mivel a kormánypárti médiát és propagandagépezetet igazán nem lehet renyheséggel vádolni; a hivatalos, „nemzeti”, vagy annak kikiáltott történetírás az új hatalmi elit legitimációs ideológiájának szolgálatában nemcsak a Tanácsköztársaság emlékét igyekszik minden eszközzel befeketíteni, hanem az őszirózsás forradalmat sem tartja méltónak a nemzeti hagyományhoz. Érthető is, ha bezárul a kör, és a jelen hatalmi elit „visszatalál” a horthysta szellemi gyökerekhez, amelyek nemcsak egy autoriter rezsimeket szol-

gáltak ki, hanem előkészítették Magyarország részvételét a második világháborúban és hozzájárultak a holokauszt tragédiájához. A jelen politikai helyzetben, amelyet a kormánypárti erők hegemoniája dominál, különösen fontos lenne, hogy a baloldal „visszavegye” saját múltját, és a félénk – vagy mondjuk ki nyíltan, gyáva – elhallgatás helyett rámutasson a Tanácsköztársaság pozitív társadalmi-szellemi-kulturális örökségére, amely egyúttal a jelennek is üzen. Ahogyan Krausz Tamás megállapítja: „A neohorthysta rendszer ideológusai, legyenek konzervatívok vagy liberálisok, szinte kivétel nélkül – ha nem is azonos módon – elutasítják a Magyarországi Tanácsköztársaság összes progresszív üzenetét, úgy tesznek, mintha ilyenek nem is lettek volna. Mintha csak száz évvel később is bizonyítani és ünnepelni akarnák: a nacionalizmus legyőzte a szocializmust”. (9.) Miközben érthető, hogy a magántulajdon szentségét a zászlajukra író liberálisok elítélik a Tanácsköztársaságot, amely egyszerre intézett támadást a feudális uralkodó osztályok és a kapitalisták ellen, a magyar politikai baloldal hallgatása a Kádár-korból örökölt, „népfrontos” reflexekkel és a liberálisokkal kötött szövetséggel magyarázható – akkor is, ha a jelen kormánypárt nem sok hajlandóságot mutat a népfrempolitikára, hanem minden baloldalt ellenségnek tekint.

E helyütt azonban nem feladatunk a magyar baloldal viszonyainak boncolgatása, mindössze azon sajnálkozhatunk, hogy a fenti viszonyok okán a tanulmánykötet nagyon kevés publicitást kapott, holott több ponton is meghaladja a hazai munkáktól elvárt tudományos színvonalat, és a múlt „visszavétele” mellett olyan eredeti kutatásokkal gazdagítja az 1919-es irodalmat, amelyek feltétlenül megérdemelnének egy széleskörű tudományos vitát. Nem pusztán emlékezetpolitikai küzdelmekről van itt szó, hanem a tudományos objektivitás, az oknyomozó történetírás legjobb hagyományainak folytatásáról, amelyre a kötet számos értékes tanulmánya is jó példa lehet.

E helyütt nincs mód az összes írás bemutatására; ki szeretnék azonban emelni néhány közös pontot, amelyek a fenti érdemeken túl összekapcsolják a tanulmányokat. Elsőként említem a módszertani nacionalizmus meghaladását, amely „adódik” a témából; mégis, a magyar történetírás általában nemzetközpontú, a kormányzati pénzekkel megtámogatott kurzus-történetírás pedig különösen az. Holott a „trianoni tragédia” adekvát értelmezését csak az európai és a globális történeti kontextusba beágyazva tudjuk megadni, máskülönben igen könnyű elmerülni a nemzeti sérelmi politikában – akkor is, ha eredetileg nem ez volt a szándékunk. E tekintetben kiemelem Csoma Lajos

és Peter Pastor tanulmányát; Csoma a világtörténelmi események láncolatába illeszti bele a magyar forradalmi eseményeket és felvázolja az egyetemes szocialista kísérleteket, amelyeket az első világháború vérzivatarra indított útjukra. A lehetséges válaszok – a faszizmus vagy a szocializmus – kijelölte a globális történelem perspektíváját, mint ahogyan az sem véletlen, hogy a második világháborúban elszabadult, pusztító erőket váltja majd fel a szocializmus, illetve Nyugaton is egy „emberarcúbb” kapitalizmussal kísérleteznek. Peter Pastor bebizonyítja: mítosz csupán, hogy a Tanácsköztársaság miatt büntették a győztes hatalmak Magyarországot; a határokat valójában már a 133 nap előtt kijelölték. A wilsoni békeprogramon, amely ragaszkodott (volna) a nemzetek önrendelkezési jogához, maga Wilson is keresztüllépett. Az etnikai határok végül csak Ausztria esetében teljesültek – de itt sem a büntetés mozgatta a nagyhatalmakat, hanem az a szándék, hogy csökkentse az Anschluss szirénhangját, ahogyan a szerző fogalmaz. Itt említem meg Monika Karbowska kiváló tanulmányát a galíciai Tarnobrzegi Köztársaságról, amely nemcsak egy „külhoni” szocialista kísérletet dolgoz fel, hanem rámutat az elkeseredett parasztok földéhségére és mélyen gyökeredző úrgyűlöletére – amely sok helyen valóban erőszakhoz vezetett. A „vörös terrort” követő bosszú azonban mindenhol felülmúlta a paraszti erőszakot.

A második közös pont a differenciált elemzés és a „mainstream” szakirodalomban elhanyagolt témák feldolgozása. Hajdu Tibor, a Tanácsköztársaság legelismertebb historikusa lényeglátó és alapos elemzést ad a korszak historiográfiájáról. Az ellenforradalmi korszakban „természetes” volt a forradalmak bemocskolása és kriminalizálása; de nem lett sokkal könnyebb a historikus helyzete a Rákosi-korszakban sem, amikor a sztálini perek áldozatául esett Kun Bélát kellett „taktikusan” ábrázolni, illetve Rákosi szerepét felnagyítani a Kommünben. A kádári konszolidációval számos tabutéma is kutathatóvá vált, igaz, ekkor meg egyes „elvtársak” az ellenkező végletbe estek: Kun Miklós, Kun Béla unokája egyenesen Kádárhoz fordult egy neki nem tetsző könyv miatt a Kommün vezetőjéről. Tanulmánya végén Hajdu Tibor felveti, hogy érdekes volna egy tanulmány a mai kormány egyre erőszakosabb emlékezetpolitikájáról és annak „kódolt” antiszemita üzeneteiről, amelyet a „vájtfülűek” természetesen jól értenek. Pritz Pál a tőle megszokott objektivitással keresi a Tanácsköztársaság helyét a magyar történelemben, és arra a következtetésre jut, hogy a háború előtt – bár igaz, volt úrgyűlölet és igen nagyok voltak a társadalmi különbségek, ám – nem volt forradalmi helyzet; azt a vesztes

háború (amelyben az ország vesztesége meghaladta a 600 000 főt!) és az ország megcsonkításával fenyegető béke traumája idézte elő. Az antiszemita vádakra válaszképpen Pritz tárgyilagosan megállapítja: noha a zsidó származású vezetők aránya magas volt, de 1. A vidéki vezetők között a nem zsidó magyar és egyéb nemzetiségű munkások, értelmiségiek és szegényparasztok voltak többségben. 2. A zsidó származásúaknak nem volt zsidó tudatuk. 3. A korabeli magyarországi zsidóság túlnyomó hányada jobboldali világnézetű, jobboldali mentalitású volt. Pritz ehhez hozzáteszi, hogy a többségük vallásos volt, és tisztelte a magántulajdont.

A harmadik közös pont, amely jellemző a kötet valamennyi írására, a *tertium datur* keresése a Kádár-korszakban megszokott dicsőítés és a neohorthysta ideológusok által kedvelt kriminalizálás között – vagyis az objektív folyamatok ábrázolása. Itt olyan elhanyagolt témák is helyet kapnak, mint a parasztság különböző csoportjainak hozzáállása a Kommünhöz, Julien Papp tollából. Hasonlóan a Tarnobrzegi Köztársasághoz, itt is megfigyelhető az úrgyűlölet, amelyet tovább fokozott a véres háború barbarizmusa. Ez a gyűlölet vezet el vidéken a spontán erőszakig, amelyet majd az úri bosszú követ. A Tanácsköztársaság azonban nem oldja meg a földkérdést, és ezért a mulasztásért a paraszti támogatás elvesztésével fizet. Tverdota György egy napjainkban is igen aktuális kérdést, az értelmiség és a hatalom viszonyát boncolgatja. Ő is megállapítja, hogy a világháború komoly fordulatot idézett elő a művelt elit gondolkodásában: apokaliptikus idöket éltek, amely kedvezett a messianisztikus gondolkodásnak, és az individualizmust sokak szemében felváltotta egy „dogma” utáni várakozás. Ez a világerzés kedvezett a szocializmus mint eszme befogadásának; és sok értelmiségi valóban meggyőződésből támogatta az új hatalmat. A kapitalista világgal való leszámolás új szabadságot ígért a művészeknek, alkotóknak. Az már más kérdés, hogy később sokan eltávolodtak a „dogmától” és attól az eszmétől, amelyet a Kommün képviselt.

Összességében a kötetből kirajzolódik a fent említett *tertium datur*, és a tanulmányok új perspektívába helyezik a Tanácsköztársaságot, annak minden progresszív intézkedésével és üzenetével éppúgy, mint tévedéseivel és útkeresésével együtt. Fontos üzenete a kötetnek, hogy *nem* voltak boldog békeidők: a Monarchiát súlyos társadalmi, nemzeti és etnikai ellentétek feszítették, ráadásul a polgári világ sem tudott úgy meggyökeresedni, mint Nyugaton. Az első világháború borzalmai termékeny talajt teremtettek a forradalmak számára szerte a világban; hogy aztán a szocializmus kísérlete egy országra korlátozódott, az már

nemcsak a sztálinizmus, hanem az Európában felemelkedő fasiszta mozgalmak perspektíváját is kijelölte. A forradalmi hullám elbukott, de a társadalmi egyenlőtlenségek, a feudalizmus maradványai – és nemcsak a maradványai! – tovább éltek Kelet-Európában. Egy újabb szörnyű kataklizma, a második világháború és a Vörös Hadsereg győzelme kellett ahhoz, hogy a korábbi társadalmi korlátokat és a kasztrendszeret lebontsák. Ez azonban már egy másik történet.

Kritikával (is) szólván, két hiányérzetet szeretnék megemlíteni. Az egyik a nőpolitika, a nőkérdés hiánya, ami annál is inkább sajnálatos, hiszen a szocialista forradalom eszménye a nők felszabadítását is magába foglalta (és sok eredmény is volt e téren!). A másik a tanácsok működésének sporadikus említése – e téren hiányzik még az alapos levéltári kutatómunka.

A kötet érdemei között említtem a jól megválogatott képi dokumentációt (pl. a törvénytelen születés eltörlését!). A nyomdai kivitelezés nagy kívánnivalót maga után, ez azonban semmit nem von le a kötet tartalmi értékéből.

Egy ellenforradalmi korszakban nem várható el a forradalmak „hivatalos” dicsérete. Azt azonban jegyezzük meg: a „semmik vagyunk, s minden leszünk” nem pusztán dogma, hanem olyan jelszó, amely valamikor milliókat tudott megmozgatni nemcsak Magyarországon. Itt említtem meg a kötet utolsó írását, Szöllösi Istvánné visszaemlékezését („Nagyapám, a Vöröskatona”). A kollektív emlékezet igen gyakran eltér a hivatalos emlékezetpolitikától. A Tanácsköztársaság ma is érvényes, progresszív üzenete a társadalmi különbségek felszámolása, a társadalmi egyenlőség követelése. Ma, amikor a magántulajdon alapján kiépül egy új kasztrendszer, a baloldal nem felejtethi el ezt az üzenetet.

Jegyzet

- * Lásd pl. Orlando Figes: *A People's Tragedy. The Russian revolution 1891–1924*. London, Jonathan Cape, 1996. A historiográfiához lásd: Krausz Tamás: *Lenin: Társadalomelméleti rekonstrukció*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2008, 9–23.